

AZƏRBAYCAN DÖVLƏTÇİLİYİNDƏ DÜNYƏVİLİK

Azadə BAĞIROVA,

*AMEA-nın akademik Z.Bünyadov adına
Şərqsünəşliq İnstitutunun dissertantı*

AÇAR SÖZLƏR: *dünyəvilik, din-dövlət münasibətləri, dövlətçilik, konstitusiya, İslam.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *секуляризм, государственно-религиозные отношения, государственность, конституция, ислам.*

KEY WORDS: *secularism, religion-state relations, statehood, constitution, Islam.*

Milli dövlətçiliyin yaranmasında xüsusi rolu olan sosial-fəlsəfi kateqoriya kimi ilk dəfə Qərbi Avropada meydana gəlmiş “dünyəvilik” baş verən inqilablardan sonra dövlətçilikdə aparıcı prinsiplərdən biri olmuşdur. 1923-cü ildə Osmanlı imperiyasının dağılmasından sonra Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu olan Mustafa Kamal Atatürk həyata keçirmək istədiyi altı prinsipin içərisində dünyəviliyi xüsusi vurğulamış və dövlət quruculuğunda onun rolunu dəyərləndirmişdir.

Dünyəvilik Qərbi Avropa ölkələrində daha çox din ilə dövlətin ayrılması mənasında qəbul olunmuş, bu şəkildə də həyata keçirilməyə başlanmışdır. Türkiyədə isə dünyəvilik sadəcə din ilə dövlətin ayrılması deyil, dindən sui-istifadə edilməsinə qarşı idi.

Azərbaycan xalqı da çox qədim dövlətçilik ənənələrinə, zəngin tarixi qaynaqlara malikdir. Uzaq minilliklərdən bizə miras qalmış maddi-mənəvi sərvətimiz xalqın minilliklərdən xəbər verən qayda-qanunlar, ibtidai dini təsəvvürlər, müvafiq düşüncə tərzini və dövlətçilik mədəniyyətini özündə əks etdirir.

Azərbaycanda ilk dəfə konstitusiya quruluşunun əsası 1918-ci il may ayının 28-də Azərbaycan Demokratik Respublikasının yarandığını elan edən “İstiqlaliyyət Bəyannaməsi” və 1919-cu ildə “Müstəqillik haqqında akt” adlı hüquqi sənədlərin qəbulu ilə qoyulmuşdur. Azərbaycanın ilk konstitusiyası sovet hakimiyyəti dövründə, yəni 1920-ci ildə qəbul olunmuşdur. 1937-ci ildə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının ikinci Konstitusiyası qəbul edilmişdir. 1977-ci ildə SSRİ-nin yeni, üçüncü konstitusiyasının qəbulu ənənəvi olaraq müttəfiq respublikaların, o cümlədən Azərbaycan SSR-in 1978-ci il konstitusiyasının yaranması ilə nəticələnmişdir. İttifaqın dağılması və ölkəmizin müstəqillik əldə etməsindən sonra 1991-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Ali Sovetinin müstəqillik haqqında bəyanatı və “Konstitusiya aktı” yeni konstitusiyanın bünövrəsini qoymuşdur. Nəhayət, 1995-ci il noyabr ayının 12-də keçirilən referendumda Azərbaycan Respublikasının ilk konstitusiyası qəbul edilmişdir. 2002-ci ilin avqustunda, 2009-cu ilin martında və 2016-cı ilin sentyabrında referendum yolu ilə Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklər olunmuşdur.

Azərbaycan xalqı özünün çoxəsrlik dövlətçilik ənənələrini davam etdirərək, “Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında” Konstitusiyaya Aktında əks olunan prinsipləri əsas götürərək, bütün cəmiyyətin və hər kəsin fırvanlıqlığının təmin edilməsini arzulayaraq, ədalətin, azadlığın və təhlükəsizliyin bərqərar edilməsini istəyərək, keçmiş, indiki və gələcək nəsillər qarşısında öz məsuliyyətini anlayaraq, suveren hüququndan istifadə edərək, təntənəli surətdə aşağıdakı niyyətlərini bəyan edir:

- Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyini, suverenliyini və ərazi bütövlüyünü qorumaq;
- Konstitusiyaya çərçivəsində demokratik quruluşa təminat vermək;
- Vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsinə nail olmaq;
- Xalqın iradəsinin ifadəsi kimi qanunların aliliyini təmin edən hüquqi, dünyəvi dövlət qurmaq;
- Ədalətli iqtisadi və sosial qaydalara uyğun olaraq hamının layiqli həyat səviyyəsini təmin etmək;
- Ümumbəşəri dəyərlərə sadıq olaraq bütün dünya xalqları ilə dostluq, sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq və bu məqsədlə qarşılıqlı fəaliyyət göstərmək [1].

Qeyd edək ki, Konstitusiyada irəli sürülən müddəaların şərhli Azərbaycan dövlətçiliyində dünyəvilik əsas yer tutduğunu bir daha özündə əks etdirir. Dövlətin dünyəvilik səciyyəsi özündə onu ehtiva edir ki, Azərbaycan Respublikasında din dövlətdən ayrılır. Konstitusiyanın 7-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan dünyəvi dövlətdir. Bu, özünü aşağıdakı amillərdə göstərir:

- Rəsmi, qanuniləşdirilmiş dinin mövcud olmaması;
- Heç bir dinin məcburi müəyyən edilməməsi;
- Dinin dövlətdən ayrılması;
- Bütün dini etiqadların qanun qarşısında bərabərliyi.

Qeyd etmək lazımdır ki, dünyəvilik prinsipinin əsas məqsədi vicdan azadlığını təmin etməkdir. Dünyəvilik prinsipi dövlətimizin vətəndaşlarını hər hansı bir dini mənimsəmək, bu dinin tələblərini yerinə yetirib-yetirməmək məsələsində öz vicdanları ilə baş-başa buraxır və onlara azad seçim imkanı verir. Dövlət müəyyən bir dinə və ya məzhəbə üstünlük vermədiyi üçün hər kəs sahib olduğu inanca uyğun olaraq yaşamaq imkanı əldə edir. Əslində, dövlətimizin sahib olduğu bu dünyəvilik modeli İslam dininin “dində məcburiyyət yoxdur” prinsipi ilə üst-üstə düşür. Çünki İslam dini azad iradəni əsas şərt olaraq müəyyən edir. Bir insanın İslamı mənimsəməsi tamamilə öz azad iradəsinin seçimidir. Bunun səbəbi, İslama görə, məcburi və ya mənfəət qarşılıqlığında qəbul edilən dini inancın, yaxud yerinə yetirilən ibadətə heç bir dəyərinin olmamasıdır. Çünki inanc və ibadət yalnız Allah üçün olduqda dəyərlidir.

Tarixi mənbələr və islamşünas alimlər İslamın zorakılıqla yayılmadığını təsdiqləmişlər. İslam dininin Azərbaycanda və bütövlükdə Qafqazda yayılması prosesində zorakılığın olmaması və bu prosesin siyasi yollar ilə həyata keçirilməsi faktı bir çox elmi ədəbiyyatda öz ifadəsini tapmışdır [2; 3; 4; 5; 6].

Azərbaycan tarixən qonşu xalqlarla və başqa din mənsubları ilə dostluq münasibətlərində və sülh şəraitində yaşamış, heç bir dini ayrı-seçkiliyə yol verməmişdir. Bu gün də dünyada

sivilizasiyalararası, konfessiyalararası dialoqun, tolerantlığın ictimai həyatda obyektiv əks olunduğu ölkə kimi tanınır.

Azərbaycanda müxtəlif etnik qrupların, xalqların tarixən tolerant şəkildə, əmin-amanlıq şəraitində yaşadıklarını söyləyən Ümummilli Lider Heydər Əliyev İslamın tolerant din, Azərbaycan xalqının isə multikultural keyfiyyətlərə sahib olduğunu vurğulamışdır: “Dünyada bir çox böyük dinlər mövcuddur. Hər dinin özünəməxsus yeri var. Biz azərbaycanlılar İslam dini ilə fəxr edirik, eyni zamanda heç vaxt başqa dinlərə qarşı mənfi münasibət göstərməmişik, ədavət aparmamışıq və heç bir başqa xalqı da öz dinimizə itaət etməyə məcbur etməmişik... Hesab edirik ki, insanlar hansı dinə, hansı mədəniyyətə mənsubluğundan asılı olmayaraq, bütün başqa mədəniyyətlərə, dinlərə, mənəvi dəyərlərə də hörmət etməli, o dinlərin bəzən kiməsə xoş gəlməyən adət-ənənələrinə dözümlü olmalıdırlar” [7].

Həmçinin Ulu Öndər dövlət ilə dini qurumlar arasındakı münasibətlərin hüquqi əsaslarını aşağıdakı kimi qeyd etmişdir: “Dövlət ilə dini qurumlar arasındakı münasibətlər, bir sıra qanunvericilik aktları, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının müvafiq müddəaları, “Dini etiqad azadlığı haqqında” Qanunla və digər qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir. Biz dini ilk növbədə mədəniyyətin, tarixi irsin, milli mentalitetimizin bir fenomeni və ayrılmaz hissəsi kimi qəbul edirik” [8].

Konstitusiyanın 7-ci maddəsinin 1-ci bəndində göstərilmişdir: “Azərbaycan dövləti demokratik, hüquqi, dünyəvi, unitar respublikadır” [1, s.5]. Dövlət-din münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi isə Konstitusiyanın 18-ci maddəsində aşağıdakı şəkildə öz əksini tapmışdır:

“I. Azərbaycan Respublikasında din dövlətdən ayrılır. Bütün dini etiqadlar qanun qarşısında bərabərdir.

II. İnsan ləyaqətini alçaldan və ya insanpərvərlik prinsiplərinə zidd olan dinlərin (dini cərəyanların) yayılması və təbliği qadağandır.

III. Dövlət təhsil sistemi dünyəvi xarakter daşıyır” [2, s.9].

Vətəndaşların dini etiqad və vicdan azadlığı məsələsi isə Konstitusiyanın 48-ci maddəsi ilə təsbit olunmuşdur:

I. Hər kəsin vicdan azadlığı vardır.

II. Hər kəsin dinə münasibətini müstəqil müəyyənləşdirmək, hər hansı dinə təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə etiqad etmək, yaxud heç bir dinə etiqad etməmək, dinə münasibəti ilə bağlı əqidəsini ifadə etmək və yaymaq hüququ vardır.

III. Dini mərasimlərin yerinə yetirilməsi, ictimai qaydanı pozmursa və ya ictimai əxlaqa zidd deyildirsə, sərbəstdir.

IV. Dini etiqad və əqidə hüquq pozuntusuna bəraət qazandırmır [1, s.16].

Professor Sakit Hüseynov Ulu Öndər Heydər Əliyevin respublikamızda dövlət-din münasibətlərində hüquqi-təşkilati məsələlərin həllinə diqqət yetirdiyini qeyd edərək bildirir ki, “Azərbaycanda dövlətin din siyasətinin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə Ulu Öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 2001-ci ilin iyununda Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır. Bu Komitə ölkəmizdə mövcud olan dini strukturların fəaliyyətinin tənzimlənməsi

və dövlətin din siyasəti sahəsində müxtəlif funksiyaları yerinə yetirir. Dövlət Komitəsi öz fəaliyyətində hüquqi cəhətdən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, “Dini etiqad azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa və digər müvafiq qanun və normativ-hüquqi aktlara əsaslanır. Dövlətin din siyasətinə aid olan məsələlərdə, dinlə bağlı qanunvericilik aktlarında dini icmaların və dini təşkilatların dövlət siyasətinə müdaxilə etməsinə hüquqi cəhətdən imkan verilmir. Bu vəziyyət bir daha onu göstərir ki, Azərbaycan Respublikasında həm nəzəri, həm də əməli cəhətdən din dövlətdən, dövlət dindən ayrılır [9, s.44-45].

AMEA-nın müxbir üzvü, professor Səlahəddin Xəlilov “Mənəviyyat fəlsəfəsi” əsərində qeyd edir ki, insanın mənəviyyatının kamilləşməsində onun maddi-genetik xüsusiyyətləri ilə yanaşı, ictimai mühitin də güclü təsiri vardır. İctimai mühitin təsiri ilə insan cəmiyyətdə daha kamil və faydalı fərd kimi formalaşır [10]. İnsanların multikultural cəmiyyətdə yaşaması onlarda dini tolerantlığın formalaşmasında mühüm rol oynayır.

2009-cu ilin noyabrın 6-7-də Bakı şəhərində “Dinlərarası dialoq: qarşılıqlı anlaşmadan birgə əməkdaşlığa doğru” mövzusunda keçirilmiş Beynəlxalq konfransda çıxış edən Prezident İlham Əliyev bu haqda demişdir: “Azərbaycanda din ilə dövlət ayrılır. Azərbaycan dünyəvi dövlətdir. Ancaq bununla bərabər, din ilə dövlət birdir. Bu birlik bizi qarşımızda duran amallar ətrafında birləşdirir. O da Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini daha da möhkəmləndirmək, Azərbaycanda sabitliyi daim yüksək səviyyədə saxlamaq, Azərbaycan xalqının rifah halının yaxşılaşdırılması üçün əməli tədbirlər görmək, Azərbaycanda dinlərarası münasibətlərin həmişə müsbət istiqamətdə inkişaf etməsini təmin etmək, Azərbaycanda yaşayan bütün xalqların hüquqlarını qorumaq amallarıdır” [11].

Dövlət başçısının bu fikirləri bir daha onu göstərir ki, Azərbaycan dünyəvi dövlətdir və dövlət-din münasibətlərində dünyəvilik prinsiplərinin qorunub saxlanılmasını təmin etmək qarşımızda duran vacib məsələlərdən biridir.

Bir sözlə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və digər qanunvericilik sənədlərində irəli sürülən əsas müddəaları əldə rəhbər tutaraq dinlərarası münasibətlərin inkişaf etdirilməsi, respublikamızda yaşayan bütün xalqların hüquqlarının qorunması, bütövlükdə dövlət-din siyasətinin uğurla davam etdirilməsi dövlətimizin bu istiqamətdə apardığı işlərin əsasını təşkil etməklə dinlərarası dialoq və qarşılıqlı anlaşmaya şərait yaradır.

Tolerantlıq, dini, milli-irqi dözümlülük milli mentalitetimizin ayrılmaz xüsusiyyətidir. Tarixdən məlumdur ki, əsrlər boyu Azərbaycanda xalqlar tolerant və çoxmədəniyyətli cəmiyyətdə yaşamış, etnik və dini icmalar arasında dözümlülük əlaqələri formalaşmış, milli, irqi, dini ayrılıq-seçkililiyə yol verilməmişdir. Azərbaycan dünyada müxtəlif dinlərin ibadət ocaqlarının dinc, yanaşı fəaliyyət göstərdiyi ölkələr sırasındadır. Ölkəmizdə dini tolerantlıq mühiti Ümummilli Lider Heydər Əliyevin dövlət-din konsepsiyasına uyğun olaraq inkişaf etdirilmiş, dövlət siyasətinin prioritet istiqamətinə çevrilmişdir. Bu siyasətin uğurla davam etdirilməsi nəticəsində Azərbaycan Respublikasında dini etiqad azadlığı təmin olunmuşdur. Milli iradə və insanlığa məxsus dəyərlərin ən alisi olan din azadlığı ancaq dünyəvilik prinsipinin doğru tətbiqi ilə qoruna bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası / <http://www.e-qanun.az/framework/897>
2. Bünyadzadə K. İslam fəlsəfəsi: tarix və müasirlik. Bakı: Çarşıoğlu, 2010, 154 s.
3. Heydər Əliyev və Azərbaycanda din siyasəti: gerçəkliklər və perspektivlər. Bakı: Əbilov, Zeynalov və oğulları NPE, 2007, s. 3-4.
4. İdris Abbasov. 525-ci qəzet. 2013, 30 oktyabr.-S.6.
5. Paşazadə A. Qafqazda İslam. Bakı; Azərneşr, 1991, 224 s.
6. Rüstəmov Y. Tarix lokal sivilizasiyaların qarşılıqlı münasibəti kimi. Bakı: Səda, 2008.
7. Heydər Əliyev. “İslam sivilizasiyası Qafqazda” mövzusunda Beynəlxalq simpoziumda nitqi. “Azərbaycan” qəzeti, 10 dekabr, 1998-ci il.
8. Xalq qəzeti, 11 noyabr. 2002-ci il.
9. Hüseynov Sakit. Azərbaycanda dini tolerantlıq mədəniyyəti: Tarix və müasirlik. Bakı: Təknur nəşriyyatı, 2012, 176 s.
10. Xəlilov S.S. Mənəviyyat fəlsəfəsi. Bakı: Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, 2007, 520 s.
11. İslam: Tarix. Fəlsəfə. İbadətlər. Bakı: Elm, 1994, səh.147- 148, 336 s.

Азада Багирова

СЕКУЛЯРИЗМ В ГОСУДАРСТВЕННОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНА

АННОТАЦИЯ

В статье излагаются конституционные основы секуляризма, государственно-религиозных отношений, моральных ценностей в Азербайджане. В статьях Азербайджанской Конституции обеспечиваются правовые основы свободы и совести.

В контексте «Государство и религия» Азербайджана подчеркивается важность развития религиозной толерантности как приоритета государственной политики, а также анализируются социально-философские аспекты религиозных вопросов.

Azada Baghirova

SECULARISM IN THE STATEHOOD OF AZERBAIJAN

ABSTRACT

The article reviews constitutional framework of secularism, state-religion relations and moral values in Azerbaijan. The articles of the Azerbaijani Constitution provides for freedom of religion and conscience.

Within the Azerbaijani “State and Religion” context, the article outlines development of religious tolerance as a priority of state policy and analyses social and philosophical aspects of religious issues.